

Borys Przedpeński

Kontrowersje wokół jansenizmu

Rocznik Teologiczny 52/1-2, 233-256

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kontrowersje wokół jansenizmu

Wprowadzenie

Jansenizm był najbardziej znanym wewnątrzkatolickim ruchem antyrzymskim, który działał od końca lat 30. XVII do połowy XVIII wieku w kilku krajach Europy Zachodniej (Francja, Niderlandy, Italia, Niemcy). Uważa się go za ruch duchowy, teologiczny, intelektualny, polityczny i społeczny, analogiczny do protestanckiego pietyzmu, dążący [...] *do przywrócenia Kościołowi pierwotnej czystości*¹. Jansenizm chciał to osiągnąć przez odnowę pobożności wiernych w duchu nauki, ustroju i kultu niepodzielonego Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia. Ruch ten jest postrzegany jako najważniejszy i teologicznie najgłębszy odśrodkowy ruch antyrzymski. Z obawy przed likwidacją jansenizm wprawdzie nigdy formalnie nie zainaugurował swojej działalności, ale pierwsza [...] *grupa* [jansenistów], *obejmująca również klasztor Port-Royal, istniała już w 1638 roku*². Jansenizm stał się popularnym ruchem wśród przedstawicieli burżuazji urzędniczej i arystokracji w połowie samodzielnych rządów króla Francji Ludwika XIV (1661-1715).

W nauczaniu jansenistów można wyodrębnić charakterystyczne cechy, takie jak: [...] niechęć do filozofii, uznawanie wyłącznie Pisma Świętego i ojców Kościoła, mistyki serca, surowość moralna [nieprzejednana walka

* Dr Borys Przedpełski jest starszym wykładowcą w Katedrze Starokatolickiej Teologii Dogmatycznej i Moralnej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej.

¹ J. Delumeau, *Reformy chrześcijaństwa w XVI i XVII wieku. Katolicyzm między Lutrem a Wolterem*, t. 2, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1986, s. 139.

² *Jansenizm*, [w:] F.L. Cross, E.A. Livingstone (red.), *Encyklopedia Kościoła*, t. I, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2004, s. 1031.

z laksyzmem³] i podkreślanie suwerenności biskupów w duchu francuskiego gallikanizmu⁴.

Zwolennicy jansenizmu w oparciu o charytologię i soteriologię św. Augustyna (354-430), biskupa Hippony i ojca Kościoła, głosili kontrowersyjny i krańcowo pesymistyczny pogląd teologiczny o łasce Bożej i zbawieniu jedynie dla ludzi wybranych przez Boga. W ich rozumieniu człowiek wierzący w Chrystusa własnymi siłami nie może zasłużyć na zbawienie. Według jansenistów chrześcijanin, chcąc uzyskać usprawiedliwienie, czyli niewinność przed Bogiem, a w ten sposób zbawienie wieczne, powinien zrezygnować z wszelkich rozrywek, takich jak: hazard, taniec, teatr itp.

Pod względem organizacyjnym jansenizm przypominał z jednej strony partię, z drugiej zaś zakon. Ruch ten dystansował się od autorytarnego i centralistycznego modelu sprawowania władzy w Kościele. W związku z tym opowiadał się za ustrojem synodalno-episkopalnym. Za najwyższą władzę w Kościele na szczeblu światowym uznawał sobór, a na szczeblu krajowym synod. Zgodnie z porządkiem niepodzielonego Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia popierał również równość władzy biskupów.

1. Sylwetka i nauka twórcy jansenizmu - Corneliusa Jansena

Twórcą jansenizmu był Cornelius Otto Jansen (Jansenius) młodszy (1585-1638), niderlandzki teolog katolicki, prof. bibliistyki na uniwersytecie w Louvain (Flandria) i biskup Ypres (Belgia)⁵. Nazywano go niekiedy „katolickim Kalwinem”⁶, mimo że zwalczał doktrynę Kościołów protestanckich, wśród nich Kościoła ewangelicko-reformowanego.

Jansen urodził się 28 października 1585 roku we wsi Akkoi, w pobliżu Leerdam (południowa Holandia), w zamożnej flamandzkiej katolickiej rodzinie rzemieślniczej⁷. Studiował filozofię i teologię na trzech zachodnioeuropejskich

³ Laksyzm (od łac. *laxus* – rozluźnienie) – siedemnastowieczny system moralny w katolickiej teologii moralnej, uwalniający wiernych od wypełniania obowiązków i przepisów prawa pozytywnego, z błahych i niewystarczających powodów, potępiony przez Kościół rzymskokatolicki w 1665 i 1679 roku.

⁴ *Jansenizm*, [w:] K. Rahner, H. Vorgrimler (red.), *Mały słownik teologiczny*, Przeł. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy Pax., Warszawa 1987, s. 155.

⁵ Por. *Jansenisme*, [w:] *Encyclopédie du protestantisme*, sous la dir. De P. Gisel, Éditions du Cerf, Paris; Éditions Labor et Fides Genève 1995, s. 746.

⁶ J.B. North, *Historia Kościoła*, przekład K. Pawłusiów, Chrześcijański Instytut Biblijny, Warszawa 2000, s. 251.

⁷ Por. Ch.H. O'Brien, *Jansen/Jansenismus*, [w:] *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. XVI,

uniwersytetach: w Utrechcie, Louvain, i Paryżu⁸. Podczas pobytu we Francji w latach 1609-1616 poznał dwóch swoich przyszłych współpracowników. Byli nimi: Pierre de Bérulle (1575-1629), francuski kardynał i mąż stanu, twórca francuskiej szkoły duchowości, założyciel kongregacji oratorian, oraz ks. Jean Duvergier de Hauranne⁹ (1581-1643), Gaskończyk, opat klasztoru Saint-Cyran (stąd nazywano go St.-Cyran), spowiednik sióstr cysterek i współtwórca jansenizmu¹⁰. Należy dodać, że z tym ostatnim Jansen współpracował do końca swojego życia. W latach 1617-1624 Jansenius był rektorem Kolegium Teologicznego św. Pulcherii przy uniwersytecie w Louvain¹¹. Po rezygnacji z tej funkcji udał się do Madrytu, gdzie reprezentował interesy swojej flamandzkiej uczelni i zwalczał poglądy jezuitów¹². W 1630 roku, po powrocie do Flandrii, Jansen został mianowany profesorem egzegezy biblijnej na uniwersytecie w Louvain¹³. W 1636 roku władze hiszpańskich Niderlandów mianowały go biskupem diecezji flandryjskiej z siedzibą w Ypres¹⁴. Dwa lata później Jansen zmarł 6 maja 1638 roku w Louvain podczas epidemii dżumy¹⁵.

Jansenius w ciągu ostatnich 20 lat swojego życia napisał obszernie (1300 stron *in folio*, wydrukowanych w dwu kolumnach) dzieło teologiczne, *sui generis* summę myśli św. Augustyna, pt. *Augustinus seu doctrina sancti Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses*¹⁶ (*Augustyn albo nauka świętego Augustyna o zdrowiu natury ludzkiej, chorobie, medycynie przeciw Pelagianom i Marsylianom*), które zostało wydane w trzech tomach dopiero po śmierci autora, przez jego uczniów, ks. kanonika Henriego Calenusa i prof. Liberta Froidmonta, najpierw w Louvain (1640), następnie w Paryżu (1641), a potem w Rzymie (1643)¹⁷. Jego praca powstała głównie w oparciu o Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu oraz dzieła św. Augustyna i jego

herausgegeben von G. Müller, W. de Gruyter, Berlin – New York 1987, s. 503.

⁸ Por. *Famous Belgians – Cornelis Jansen*, [w:] www.famousbelgians.net/jansen.htm, s. 1.

⁹ Więcej o tej postaci zob.: M.J. Orcibal, *Saint-Cyran et le jansénisme*, Paris 1961.

¹⁰ J. Attali, *Pascal*, PIW, Warszawa 2004, s. 82.

¹¹ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła. Czasy nowożytne. Kościół w okresie absolutyzmu i oświecenia*, cz. 6, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, s. 31.

¹² Por. Ch.H. O'Brien, *Jansen/Jansenismus*, [w:] TRE, Bd. XVI, dz. cyt., s. 503.

¹³ Por. N. Talberg, *Istorijsa Christianskoj Cerkwi*, Izdatielstwo SP "Interbuk", Moskwa 1991, s. 129.

¹⁴ Por. tamże, s. 129.

¹⁵ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła...*, cz. 6, dz. cyt., s. 31.

¹⁶ Nowe wydanie dzieła Jansena ukazało się w 1964 roku we Frankfurcie nad Menem, Wydawnictwo Minerva.

¹⁷ Por. W. Wysoczański, *Historyczne, teologiczne i prawno-kościelne podłoże powstania starokatolicyzmu*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1992, z. 1, s. 41.

uczniów – św. Prospera z Akwitanii (ok. 370-463/465) i św. Fulgencjusza z Ruspe (ok. 468-533), zwalczające przede wszystkim poglądy Pelagiusza¹⁸. Jansen w swoim dziele najwięcej uwagi poświęcił myśli teologicznej św. Augustyna, uważanego za niekwestionowany autorytet dla katolików. Widział w jego pracach odbicie czystej dogmatyki i moralności chrześcijańskiej. W swoim dziele teolog flamandzki wystąpił przeciwko jezuickim tendencjom dogmatycznym i moralnym, zwłaszcza intencjonalizmowi¹⁹, laksyzmowi probabilizmowi²⁰, synergizmowi²¹ i *reservatio mentalis*²².

Główny cel, jaki przyświecał autorowi przy pisaniu dzieła Augustinus, dotyczył potrzeby przywrócenia [...] wśród chrześcijan dawnej gorliwości i czystości obyczajów, ku zreformowaniu filozofii i teologii, zwłaszcza zaś ku wyparciu scholastyki ze szkół chrześcijańskich²³.

W pierwszej części książki Jansen skoncentrował się na krytycznym przedstawieniu heretyckich poglądów pelagiańskich i semipelagiańskich oraz porównaniu ich ze stanowiskiem molinistów²⁴.

W części drugiej pracy twórca jansenizmu zwrócił uwagę na niewystarczalność rozumu ludzkiego do poznania nauki o łasce i na konieczność czerpania o niej wiedzy z Pisma Świętego, dzieł św. Augustyna

¹⁸ Pelagiusz (V w. po Chr.) – brytyjski mnich, pisarz i kaznodzieja, uważany za twórcę heterodoksyjnego prądu duchowego nazywanego pelagianizmem. Występował przeciwko doktrynie o grzechu pierworodnym i łasce Bożej. W swoich pismach teologicznych polemizował z poglądami Augustyna. W jego rozumieniu człowiek wyłącznie własnymi siłami, bez łaski Bożej, może zasłużyć na zbawienie. Pelagiusz napisał kilka listów i komentarze do listów św. Pawła, m.in. *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*. Początkowo Augustyn wystąpił przeciwko poglądom Pelagiusza w antypelagiańskim dziele pt. *Dzieje procesu Pelagiusza*. Pelagianizm został potępiony najpierw na Soborze Efeskim w 431 roku, a następnie na Soborze Trydenckim w XVI wieku. Więcej o tej postaci zobacz: A. Nawrocki, *Pelagiusz*, Wydawnictwom WAM, Kraków 2006. (przyp. autora).

¹⁹ Intencjonalizm (od łac. *intentionalis* - *zamierzony*) – teoria głosząca, że czyny ludzkie należy oceniać na podstawie intencji.

²⁰ Probabilizm (od łac. *probabilis* – prawdopodobny) – kierunek w katolickiej teologii moralnej, popierający wybór opinii prawdopodobnej w przypadku wątpliwości odnośnie do istnienia prawa lub do jego zastosowania.

²¹ Synergizm (od gr. *synergos* – współpracujący) – katolicka doktryna teologiczna dotycząca współdziałania łaski Bożej i woli ludzkiej w celu osiągnięcia odrodzenia moralnego i zbawienia wiecznego.

²² *Reservatio mentalis* – zastrzeżenie potajemne – oświadczenie woli złożone potajemnie.

²³ L.M.A. Gołębiowski, *Port-Royal. Próba reformy Kościoła w XVII w.*, [w:] „Kalendarz Maryawicki na rok zwyczajny 1910”, Nakładem ks. Tomasza Krakiewicza, Łódź 1910, s. 42.

²⁴ Por. *Historia Kościoła Powszechnego* przez Księdza Melchiora Bulińskiego, kanonika Katedry Sandomierskiej, profesora Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej Warszawskiej, t. 6, W Drukarni Jana Jaworskiego, Warszawa 1866, s. 265.

i uchwał pierwszych siedmiu soborów ekumenicznych z okresu istnienia niepodzielnego Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia²⁵.

W części trzeciej rozprawy teolog z Louvain dokonał analizy i oceny nauki św. Augustyna o działaniu łaski Bożej tylko na wybranych²⁶.

Jansen w swoim obszernym dziele przedstawił wykład augustiańskiej doktryny o łasce Bożej i przeznaczeniu człowieka.

Twórca jansenizmu w nauce o łasce stanął na gruncie skrajnego i surowego augustynizmu²⁷. W związku z tym głosił doktrynę o łasce nieodpartego przeznaczenia, czyli o miłości Boga jedynie dla wybranych, wbrew stanowisku jezuitów, którzy najważniejszą rolę w procesie zbawienia przyznawali wolnej woli i zasługom człowieka. Według twórcy jansenizmu człowiek nie ma wpływu na swoje zbawienie, gdyż jego los jest „z góry” przesądzony i uzależniony od wcześniejszego wyroku Boga. Z tego wynika dalszy wniosek teologa niderlandzkiego, że człowiek nie może dzięki dobrym czynkom, np. pomocy chorym i ubogim, własnym wysiłkom i uczestnictwu w obrzędach liturgicznych zasłużyć na życie wieczne²⁸. W ten sposób Jansen sprzeciwił się z jednej strony jezuickim koncepcjom teologicznym i moralnym, z drugiej zaś nauce o ofierze Chrystusa na krzyżu za wszystkich ludzi, czyli nauce o powszechności odkupienia.

Według koncepcji teologicznej Janseniusa zbawienie człowieka jest całkowicie uzależnione od łaski Bożej, gdyż jedynie Bóg jest tym, który wybiera i zbawia ludzi. Zdaniem teologa z Louvain Ojciec Niebieski na mocy nieodgadnionej i niepojętej przez rozum ludzki odwiecznej decyzji, udziela łaski skutecznej (*gratia efficax*) tylko wybranym do zbawienia, natomiast odmawia pomocy przeznaczonym na wieczne cierpienie, odrzucenie i potępienie. W jego rozumieniu Jezus Chrystus umarł na krzyżu tylko za wybranych, tzn. za tych, którzy otrzymują łaskę skuteczną. Propagował pogląd głoszący, że człowiek ze względu na zepsucie natury ludzkiej posiada jedynie wolność do grzechu i dlatego życie chrześcijanina powinno być ciągłą pokutą i dążeniem do wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem. W rozumieniu twórcy jansenizmu człowiek na skutek grzechu pierworodnego nie ma wolnej woli, a jej miejsce zajmuje żądza dobra (niebieska) i zła (ziemska).

²⁵ Por. tamże.

²⁶ Por. tamże.

²⁷ Por. Sz. Włodarski, *Teologia systematyczna starokatolicka. Część II O łasce i usprawiedliwieniu*, ChAT, Warszawa 1970, s. 18.

²⁸ Por. T.C.W. Blanning (red.), *Zarys historii Europy. XVIII wiek*, z angielskiego przeł. M. Urbański, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 184.

Jansen w swoim dziele *Augustinus* dowodził ograniczoności ludzkiej woli, która [...] *jest bezwolna i niezdolna do żadnego dobra*²⁹. Pierwotną przyczyną tego stanu jest grzech pierworodny popełniony przez naszych prarodziców w ogrodzie Eden. Jego następstwem jest skażona natura ludzka, opanowana przez namiętności, czyli nadmierne pożądanie spraw ziemskich³⁰. W konsekwencji – według twórcy jansenizmu – wola ludzka uległa całkowitemu zepsuciu i zniewoleniu przez uleganie skłonności do grzechu i zła, czyli pożądliwości.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że stosunek łaski Bożej do wolności ludzkiej był już w XVI wieku przedmiotem wewnątrzkatolickiego dyskursu teologicznego między molinizmem³¹ i bajanizmem³². Poglądy Jansena wyraźnie były zbieżne z drugą koncepcją. Według ojca duchowego jansenizmu [...] *człowieka wyzwala od grzechu nie jezuicka wszystko usprawiedliwiająca i wybacząca spowiedź, lecz łaska, która oczyszcza duszę z namiętności i wzbudza w niej skrucę i miłość do Boga, umacnia wolę w dobrym*

²⁹ S. Włodarski, *Teologia systematyczna...*, cz. II, dz. cyt., s. 19.

³⁰ Por. L. Kołakowski, *Bóg nam nic nie jest dłużny. Krótka uwaga o religii Pascala i o duchu jansenizmu*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1994, s. 15.

³¹ Molinizm (od twórcy tego kierunku ks. Luisa de Moliny (1535-1600), hiszpańskiego jezuitę i teologa katolickiego, prof. teologii na uniwersytecie w Évora (Portugalia), autora dzieła pt. *De concordia gratiae et liberi arbitrii cum divinae gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione (O zgodności wolnej woli z darami łaski, z Bożym przejrzeniem, opatrnością, przeznaczeniem i odrzuceniem*, Lizbona 1588) – doktryna teologiczna zakładająca udzielenie człowiekowi łaski Bożej, tzw. łaski dostatecznej (wystarczającej), która przewiduje przyszłe jego postępowanie i ukierunkowuje sposób życia prowadzący do zbawienia. Dominikanie-tomiści oskarżyli go o popadnięcie w błędy doktrynalne pelagian i semipelagian, oraz głoszenie poglądów niezgodnych z nauczaniem św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu i postanowieniami Soboru Trydenckiego. W latach 1598-1607 Komisja Rzymska *De auxiliis* rozpatrywała zarzuty obu stron. Papież Paweł V (1605-1621) nakazał zwolennikom molinizmu i dominikanom zakończyć spór przez wycofanie wzajemnych oskarżeń. Więcej na temat tego sporu teologicznego zob.: o. M. Morawski SI, *Wykład XI i XII. Tomizm a molinizm o stosunku łaski do wolnej woli*, Ultra montes (www.ultramontes.pl), Kraków 2006.

³² Bajanizm (od nazwiska jego twórcy Michaela Bajusa, 1513-1589, flamandzkiego teologa katolickiego z uniwersytetu w Louvain, uważanego przez Rzym za kryptoprotestanta) – doktryna, która stanowiła zapowiedź jansenizmu, usiłując pogodzić rzymski katolicyzm z ewangelicyzmem reformowanym. W rozumieniu Bajusa, który przeczytał 70 razy pisma św. Augustyna przeciwko poglądom Pelagiusza, należy odrzucić wolność woli człowieka, a przy tym uznać wybiórczość łaski Bożej i zepsucie natury ludzkiej. Jego zdaniem wszystko, co człowiek czyni nieuchronnie skażone jest grzechem. W 1567 r. papież Pius V w bulli *Ex Omnibus Afflictionibus* potępił 79 twierzeń Bajusa odnośnie do grzechu pierworodnego, usprawiedliwienia i łaski, określając je jako heretyckie, bez wyciągania konsekwencji wobec samego autora. Kolejnym papieżem, który potępił doktrynę Bajusa był Grzegorz XIII w 1579 r.

*postępowaniu*³³. Jansen uważał, że w związku z niegodnością ludzkiej natury wierzący chrześcijanin powinien odnosić się do Boga jak do absolutnego władcy – z lękiem i drżeniem.

Warto pamiętać, że poglądy teologiczne wyrażone w rozprawie Jansena *Augustinus* z jednej strony [...] *dały początek purytańskiemu nurtowi pobożności katolickiej, nazwanemu później jansenizmem*³⁴, z drugiej zaś przyniosły spór teologiczny dotyczący łaski Bożej, wolnej woli, predestynacji i zbawienia, prowadzony między jansenistami i jezuitami.

2. Istota sporu teologicznego między jansenistami i jezuitami

Teologiczna interpretacja twórcy jansenizmu dotycząca grzechu pierworodnego, upadku i zepsucia człowieka oraz stosunku łaski Bożej do wolnej woli ludzkiej odbiła się szerokim echem nie tylko we Francji, ale również w innych państwach europejskich. Oznaczała ona z jednej strony podobieństwo do nauczania św. Pawła (ok. 8-67), św. Augustyna i Jana Kalwina (1509-1564), z drugiej zaś wyzwanie zwłaszcza wobec tomistycznych doktryn św. Tomasza z Akwinu (1225-1274) oraz Luisa de Moliny. Kwestia odnosząca się do sposobu osiągnięcia zbawienia stała się przedmiotem najdłuższego oraz najbardziej dramatycznego i zaciętego sporu teologicznego w dziejach Francji. Był on prowadzony między jansenistami, których popierali augustianie, oratorianie i karmelici, a jezuitami wspieranymi przez papieżstwo i kard. Richelieu (1585-1642), francuskiego księcia, pierwszego ministra dworu króla Francji Ludwika XIII (1610-1643)³⁵. Istota toczzonego wówczas dyskursu teologicznego polegała na tym, że o ile zwolennicy nauki Jansena twierdzili, że łaska Boża działa swobodnie i sama kieruje wolą człowieka, o tyle ojcowie jezuiti kładli nacisk na szeroki zakres działania wolnej woli i gotowość woli ludzkiej do przyjęcia łaski Bożej. Janseniści w odróżnieniu od jezuitów utrzymywali, że o zbawieniu i czynieniu dobra decyduje wyłącznie absolutny wybór dokonany przez Boga. W związku z tym teologów i zwolenników jansenizmu cechowała [...] *nieufność do wszelkich naturalnych środków sprzyjających zbawieniu; stąd dalej, krytyka automatyzmu sakramentalnego i obrzędowego; drastyczna opozycja natury i łaski, prowadząca z jednej strony,*

³³ N. Talberg, *Istorija Christianskoj...*, dz. cyt., s. 129.

³⁴ T.C. W. Blanning (red.), *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 184.

³⁵ Por. J. Popławski, *Jansenizm*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2002, s. 374.

do ostro zarysowanego rozdziału między życiem chrześcijańskim a wszelką aktywnością świecką (zasada dwustronnie działająca, bo redukująca religię niemal w całości do sfery działania łaski, ale dopuszczająca autonomię rozumu świeckiego w granicach świeckich spraw i zagadnień); idea równości ludzi w skażeniu powszechnym i w bezsilności przyrodzonych sił; rygoryzm obyczajowy; wyostrzona świadomość ryzyka, na które wystawia się każda wersja chrześcijaństwa, skłonna do kompromisów z «naturą», tj. do pobłażliwości wobec człowieka naturalnego³⁶. Według jansenistów podporządkowanie się Bogu przez człowieka polega na pobożnym życiu, opartym na wiernej służbie Jezusowi Chrystusowi i ścisłej dyscyplinie moralnej. Ich zdaniem jezuici zamiast głosić ścisły rygoryzm etyczny usprawiedliwiali czyny i zachowania, które pogłębiały laksyzm ideowy i obyczajowy.

Zwolennicy nauki Jansena starali się przez swoje poglądy doktrynalne dotyczącymi łaski Bożej i woli człowieka doprowadzić do pojednania i zbliżenia między Kościołem rzymskokatolickim a historycznymi Kościołami protestanckimi w celu przezwyciężenia rozłamu w Kościele zachodnim.

Spory teologiczne prowadzone w XVII wieku między jansenistami a jezuitami wynikały z dwóch przeciwstawnych koncepcji zbawienia. Pierwsza z nich głosiła absolutny wybór Boga wobec człowieka i bezwartościowość wysiłków ludzkich bez łaski Bożej, druga zaś propagowała zaufanie wobec Ojca Niebieskiego oraz nadzieję na miłosierdzie i pomoc ze strony Stwórcy. Można zatem powiedzieć, że spór o łaskę i zbawienie między jansenistami a jezuitami miał pewne cechy paradoksu, gdyż ci pierwsi w oparciu o Pismo Święte i dzieła św. Augustyna zarzucali swoim oponentom popadanie w herezję pelagian lub semipelagian (tzw. marsylian).

3. Rozwój myśli jansenistycznej w klasztorach Port-Royal

Zwolennicy nauki Jansena i św. Augustyna skupili się w trzech ośrodkach, które znajdowały się w klasztorach Port-Royal. Pierwszy z nich, znany pod nazwą Port-Royal-des-Champs³⁷, działał w żeńskim opactwie cysterek,

³⁶ L. Kołakowski, *Świadomość religijna i więź kościelna. Studia nad chrześcijaństwem bezwyznaniowym XVII wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 254.

³⁷ Klasztor Port-Royal de Champs (od starofrancuskiej nazwy Porrois – ziemia dzika i bagnista), położony na południowy-zachód od Wersalu, został założony w 1204 roku przez Mathilde de Garlande, w pobliżu już istniejącego klasztoru Vaux-de-Cernay, i wcześniej przyłączony do domu zakonnego w Citeaux (od tej miejscowości pochodzi nazwa cystersów), w Burgundii. W latach

w dolinie Chevreuse, niedaleko Paryża, w odległości 12 kilometrów od Wersalu. Obok niego funkcjonował drugi ośrodek jansenistyczny w męskim opactwie Saint-Cyran. Było to surowe zgromadzenie *samotników* (*solitaires*), nazywane *przyjaciółmi św. Augustyna* lub *panami z Port-Royal*³⁸. Z kolei trzeci ośrodek istniał w żeńskim opactwie w Paryżu (*Port Royal de Paris*)³⁹. Klasztory Port-Royal, w których praktykowano wzorowe życie zakonne, stały się ośrodkami życia duchowego i odrodzenia katolickiego we Francji. Realizowano w nich nie tylko w teorii, ale i w praktyce ideały niepodzielnego Kościoła pierwszego tysiąclecia, w tym rygorizm obyczajowy i konieczność praktycznego zaangażowania się w walce o religijne wartości. W związku z głoszeniem tych haseł w klasztorach Port-Royal zniesiono [...] *różne formy manifestowanej przesadnie pobożności i rozbudowanego ceremoniału, narzuconego przez kontrreformację*⁴⁰. Według jansenistów w każdym człowieku toczy się ciągła walka duchowa między dobrem a złem, i dlatego istnieje pilna potrzeba czujności i wyrzeczeń. W związku z tym kładli oni szczególny nacisk na *czystość* jednostkowego sumienia i indywidualne kontakty z Bogiem. Pobożni z Port-Royal żyli w ubóstwie, w oparciu o surowe zasady życia kontemplacyjnego i moralnego. Dużo czasu poświęcali zarówno pracy fizycznej, jak i studiowaniu Pisma Świętego i dzieł ojców Kościoła, szczególnie św. Augustyna, który uważał, że człowiek jedynie dzięki własnym

1638-1709 był on głównym ośrodkiem reformatorskiego ruchu jansenistów. Mieszkali w nim m. in. Blaise Pascal i jego siostra Jacqueline Pascal, Robert Arnauld d'Andilly, Antoine Le Maître, de Saci i jego brat, Duchemin, Pierre Nicole. Największy rozwój klasztoru nastąpił w latach 1668-1669. Po śmierci obrończyni klasztoru, księżnej Anny-Geneviève de Longueville (1619-1679) Ludwik XIV podjął decyzję o rozwiązaniu zgromadzenia Port-Royal. W 1709 roku na mocy zarządzenia królewskiego nastąpiło zniesienie klasztoru i deportowanie zakonnic popierających poglądy jansenistyczne. Przetrwał jedynie siostrzany klasztor Port-Royal w Paryżu, dzięki przyjęciu zmienionej reguły zakonnej, wymuszonej przez władze państwowe. W 1710 roku na rozkaz królewski zburzono opactwo Port-Royal. Oprócz klasztoru zniszczono również zbiory biblioteki jansenistów, gromadzone przez 50 lat. Wielu jansenistów osadzono w Bastylii, pozostali udali się na emigrację, głównie do Holandii. Do naszych czasów z dawnego ośrodka jansenistów pozostały ruiny wieży obronnej. W 1999 roku w Kaufbeuren utworzono nowy zakon Port-Royal jako ekumeniczną kongregację cystersów, nawiązującą do tradycji i zasad dawnego klasztoru jansenistów, zburzonego w początkach XVIII wieku Erygowano wtedy kaplice wspólnoty w Niemczech, południowym Tyrolu i Wielkiej Brytanii. We wrześniu 2004 roku Zakon Port-Royal przyłączył się do Katolickiego Biskupstwa Starokatolików w Niemczech (*Katholisches Bistum der Alt-Katholiken in Deutschland*).

³⁸ Por. K. Hecker, *Jansenism*, [w:] *Encyclopedia of Theology. A Concise Sacramentum Mundi*, Edited by K. Rahner, Burns & Oates, London 1975, s. 727.

³⁹ G. Bedouelle, *Kościół w dziejach*, t. 14, tłum. A. Fabiś, Pallottinum, Poznań 1994, s. 141.

⁴⁰ J. Laptos, *Historia Belgii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Bellona, Wrocław-Warszawa – Kraków 1995, s. 102.

wysiłkom nie jest zdolny do pełnienia dobrych uczynków. Chcąc zbliżyć się bardziej do Boga, często oddawali się modlitwom, postom i umartwieniom. Janseniści byli jednak zdecydowanymi przeciwnikami bigoterii (*petites dévotions*) w życiu religijnym. Występowali m.in. przeciwko modlitwom do serca Pana Jezusa⁴¹. Samotnicy z Port-Royal – jako zwolennicy pogłębienia autentycznej pobożności – organizowali rekolekcje, w których uczestniczyli arystokraci, królewscy sędziowie i intelektualisci.

Przyjęte praktyki religijne nie oznaczały, że janseniści prowadzili bierny tryb życia. Należy pamiętać, że główny ośrodek jansenizmu w podparyskim Port-Royal rozwinął ożywioną działalność wydawniczą. Wydano w nim drukiem m.in.: liczne przekłady Pisma Świętego; teksty mszalne; modlitwy kościelne; książki moralnie budujące; pisma duchowe hiszpańskich mistyków – św. Teresy z Avila (1515-1582) i św. Jana od Krzyża (1542-1591), a także rozprawy teologów jansenistycznych o charakterze reformatorskim, dotyczące głównie kwestii grzechu i łaski oraz wzywające do wewnętrznej odnowy Kościoła Francji⁴². Janseniści w swoich dziełach określili m.in. swoje stanowisko w kwestii władzy w Kościele katolickim. Głosili oni, że [...] *Kościół miał nie jedną, ale dwie głowy – świętych apostołów Piotra i Pawła, dalej, że wszyscy biskupi są sobie równi, a zatem przypisywanie sobie władzy zwierzchniej nad Kościołem przez biskupów rzymskich jest bezprawne*⁴³. Zrównali również znaczenie soborów lokalnych i soborów powszechnych⁴⁴.

Po stronie pobożnych z Port-Royal opowiedział się Antoine Arnauld (1612-1694), filozof i teolog jansenistyczny, doktor Sorbony, filar jansenizmu, niezmordowany polemista i najwybitniejszy – obok Jansena – przedstawiciel francuskiego prądu reformatorskiego w katolicyzmie. Uważano go za faktycznego przywódcę jansenizmu. Był to bardzo zdolny i niezwykle płodny pisarz religijny, który podtrzymywał myśli i poglądy teologiczne Jansena. Jego dzieła literackie obejmują łącznie 43 tomy⁴⁵. A. Arnauld w swoich dziełach podał następujące kierunki działalności jansenizmu:

1. obrona teologii łaski św. Augustyna w takiej postaci, w jakiej zinterpretował ją Jansen, polemizując z molinizmem;
2. rygoryzm we wszystkich sprawach dotyczących dyscypliny kościelnej;

⁴¹ Por. C. Andresen (Hrsg.), *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte. Die Lehrentwicklung im Rahmen der Ökumenizität*, Bd. 3, Vandenoock & Ruprecht in Göttingen, Göttingen 1982, s. 293.

⁴² Por. B. Kumor, *Historia Kościoła...*, cz. 6, dz. cyt., s. 35.

⁴³ A. Sarwa, *Syn zatracenia. Zaświaty w wierzeniach Kościołów tradycji katolickiej*, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz 2006, s. 92.

⁴⁴ Por. tamże.

⁴⁵ Por. tamże.

3. wrogi stosunek do probabilizmu⁴⁶.

A. Arnauld w 1643 roku wydał w obronie poglądów Saint-Cyrana traktat teologiczny pt. *De la fréquente communion ou les sentiments des pères (O częstej Komunii świętej lub uczucia ojców)*. Opierając się w nim na starochrześcijańskiej praktyce pokutnej, wyjaśnił zastosowanie jansenistycznej nauki o łasce w życiu sakramentalnym wierzących chrześcijan⁴⁷. A. Arnauld wystąpił w tym traktacie przeciw jezuickiej praktyce częstej Komunii świętej ze względu na rygorystyczne stanowisko w kwestii przystępowania do Stołu Pańskiego. W jego rozumieniu do tego sakramentu można przystąpić dopiero po długich praktykach pokutnych, w *doskonalej skrusze i niewinności sumienia*, oraz w duchu czystej miłości do Boga⁴⁸. Podobnie jak prezbiterianie występował on przeciwko dopuszczaniu do Komunii świętej niepokornych grzeszników, nawet po odbyciu przez nich długich praktyk pokutnych. Arnauld przedstawił w tej książce sakrament Eucharystii [...] *nie jako środek do uświęcania się, lecz jako nagrodę, możliwą do zdobycia przez umartwienie i dlatego rzadko zasłużoną*⁴⁹. Wzywał również ludzi do odsunięcia się od dóbr i pokus doczesnego świata: *Bóg, stwarzając świat, miał na względzie następstwa grzechu, który miał zostać popełniony [...] Stworzył go tylko po to, by służył człowiekowi do praktykowania cnoty przez unikanie go, nienawiść do niego, niszczenie go, o ile to tylko możliwe*⁵⁰.

*W innym dziele pt. La theologie morale des Jésuites (Teologia moralna jezuitów), opublikowanym drukiem w 1643 roku, A. Arnauld zarzucił zakonnikom jezuickim popadanie w pelagianizm*⁵¹.

Z prac napisanych przez A. Arnaulda na uwagę zasługuje również rozprawa pt. *Apologies de M. Jansenius (Apologia Jansena)*, wydana drukiem w 1644 roku⁵².

Po śmierci A. Arnaulda (1694) na czele jansenistów stanął Paschazjusz Quesnel (1634-1719), oratorianin, uczony, umiarkowany zwolennik augustynizmu, autor obszernego komentarza moralno-teologicznego do ksiąg

⁴⁶ *Jansenizm*, [w:] *Encyklopedia Kościoła*, t. I, dz. cyt., s. 1031.

⁴⁷ U. Küry, *Kościół starokatolicki. Historia, nauka, dążenia*, Tłumaczenie i opracowanie naukowe pod kierunkiem bpa prof. dr. hab. W. Wysoczańskiego, ChAT, Warszawa 1996, s. 42.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ P. Pierrard, *Historia Kościoła katolickiego*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1984, s. 234.

⁵⁰ Cyt. za J. Attali, *Pascal*, dz. cyt., s. 87.

⁵¹ Por. *Jansenizm*, [w:] *Leksykon Religioznawczy*. Pod redakcją M. Nowaczyka i Z. Stachowskiego, [w:] „Przegląd Religioznawczy” 1998, nr 1-2/187-188, Polskie Towarzystwo Religioznawcze Warszawa, s. 266-267; por. *Jansenizm*, [w:] *Encyklopedia Kościoła*, t. I, dz. cyt., s. 1031.

⁵² Por. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego. Czasy nowożytne (1517-1758)*, t. 3, ATK, Warszawa 1989, s. 181.

kanonicznych Nowego Testamentu pt. *Abrégé de la morale de l'Évangile, des actes apôtres, des épîtres de Saint-Paul, des épîtres canoniques et de l'Apocalypse ou pensées chrétiennes ou le texte de ces livres sacrés* (*Streszczenie moralne Ewangelii, Dziejów Apostolskich, listów św. Pawła, listów kanonicznych i Apokalipsy lub myśli chrześcijańskich lub tekstu tych świętych ksiąg*), wydanego po raz pierwszy w trzech tomach w 1671 roku, za aprobatą bpa Chalón Vialarta, wznowionego w Paryżu, w latach 1687-1692, a następnie opublikowanego w czterech tomach, w latach 1693-94, pod nowym tytułem *Le Nouveau Testament en français avec des réflexions morales sur chaque verse* (*Nowy Testament wraz z rozważaniami moralnymi do każdego wersetu*)⁵³. Znajdujemy w nim rozważania na temat poszczególnych wierszy ksiąg Nowego Testamentu. Przedmowę do tego dzieła, [...] *które zawierało kwintesencję poglądów jansenistycznych*⁵⁴, napisał arcybiskup Paryża, kard. Louis-Antonine de Noailles (1651-1729)⁵⁵. Praca P. Quesnela została napisana w duchu M. Bajusa i jansenizmu, ale zawierała również poglądy gallikańskie. W swojej książce istotę nauki o łasce autor scharakteryzował następująco: *Łaska jest to działanie ręki wszechmocnego Boga, któremu nic nie może przeszkodzić ani powstrzymać [...] Kiedy Bóg chce duszę zbawić, wówczas Jego wola osiąga skutek niechybny, niezależnie od miejsca i czasu [...] Kiedy Bóg chce duszę zbawić i porusza ją wewnętrznym dotknięciem Swej łaski, wówczas żadna wola ludzka mu się nie oprze [...] Chociażby zatwardziały grzesznik był najbardziej oddalony od zbawienia, skoro Jezus okazuje mu się w zbawiennym świetle swej łaski, to musi Mu się poddać: przybiega, upokarza się i oddaje hold swojemu Zbawicielowi*⁵⁶. Dzieło Quesnela wywołało wiele oskarżeń i polemik ze strony jezuitów, kilku biskupów francuskich i papieża Klemensa XI⁵⁷.

Należy pamiętać, że do znanych zwolenników jansenizmu należeli również: Blaise Pascal⁵⁸ (1623-1694), filozof religii, teolog moralności, mistyk,

⁵³ Por. Pasquier Quesnel, [w:] <http://members.tripod.com/quesnelhouse/id20.htm>, s. 1; *Kirche für Christen...*, dz. cyt., s. 78; por. także *Catholic Encyclopedia: Unigenitus*, [w:] www.newadvent.org/cathen/15128a.htm, s. 1.

⁵⁴ J.W. Kowalski, *Katolicyzm nowożytny XV-XX wiek*, Warszawa 1985, s. 110.

⁵⁵ A. Berlis, *Frauen im Prozeß der Kirchwerdung. Eine historisch-theologische Studie zur Anfangsphase des Alt-Katholizismus. Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte*, Vol. 6, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt 1998, s. 31.

⁵⁶ Cyt. za S. Włodarski, *Teologia systematyczna...*, cz. II, dz. cyt., s. 20.

⁵⁷ Fr. Seppelt, Kl. Löffler, ks. Z. Zieliński, *Dzieje papieży*, t. II, Wydawnictwo Gutenberg-Print, Warszawa 1997, s. 440.

⁵⁸ Więcej na temat tej postaci zob.: J. Attali, *Pascal*. Przełożył J. Kierul, PIW, Warszawa 2004; poza tym: T. Plużański, *Pascal*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1974, 2001; J. Brun, *Pascal*.

fizyk, matematyk, przyrodnik, odkrywca rachunku całkowego i wynalazca maszyny liczącej; Jean Baptiste Racine (1639-1699), koryfeusz poezji francuskiej, dramatopisarz, matematyk, fizyk, lekarz i autor obszernej historii Port-Royal pt. *Abrégé Histoire de Port-Royal (Streszczenie historii Port-Royal, 1666)*; François de La Rochefoucauld (1613-1680), pisarz i filozof.

Szczególnie uzdolnionym intelektualistą z kręgu jansenizmu był B. Pascal, mieszkaniec podparyskiego opactwa Port-Royal i klasyk literatury romańskiej. Napisał on przede wszystkim 18 niezwykle poczytnych *Listów do mieszkańca prowincji*, czyli *Prowincjałek (Les Provinciales, 1656-1657)*, po raz pierwszy wydanych w 1658 roku w języku łacińskim⁵⁹. Pascal w swoim dziele napisanym w obronie poglądów A. Arnaulda poddał krytyce uprawianą przez jezuitów kazuistykę, szczególnie dotyczącą interpretacji grzechu, usprawiedliwiającej – jego zdaniem – kłamstwo, nadużycia, nieposłuszeństwo i niemoralność⁶⁰. W swoim arcydziele, będącym wzorem krasomówstwa i subtelnej ironii, oskarżał jezuitów o próbę przystosowania religii do potrzeb, wymagań i wad epoki. W opinii francuskiego historyka religii, S. Reinacha, *Listy do prowincjała*, można ocenić jako [...] *modernizm moralny, duch przekładany nad literę, postęp*⁶¹. Kościół rzymskokatolicki oficjalnie potępił poglądy wyrażone w *Prowincjałkach*, umieszczając dzieło Pascala na *Indeksie ksiąg zakazanych*. Negatywna decyzja Rzymu spotkała się z poparciem ze strony zgromadzenia kleru francuskiego i paryskiej Sorbony⁶². Przeciwnicy Pascala zarzucili mu [...] *specyficzne dobieranie tekstów, uogólnienia*⁶³, a także brak zrozumienia dla *sposobu wyrażania się i terminologii jezuitów hiszpańskich*⁶⁴, w tym Antonio Escobara Mendozy (1589-1669) i Luisa de Moliny.

Wśród kobiet, które opowiedziały się po stronie jansenizmu wyróżniły się szczególnie dwie siostry, przełożone klasztoru żeńskiego w Port-Royal: Jacqueline-Marie Arnauld, imię zakonne Angélique (1591-1661), przełożona

Przełożyła A. Chodorowska-Kłosińska, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000.

⁵⁹ K. Piwarski (red. nauk.), *Szkice z dziejów papieżstwa*, KIW, Warszawa 1961, s. 74.

⁶⁰ Por. D.D. Smeeton, *Historia Kościoła. Od reformacji do współczesności*, ARKA Wydawnictwo i Poligrafia, Cieszyn b.d.w., s. 116; por. również J. Lenzenweger, P. Stockmeier, K. Amon, R. Zinnhobler (Hrsg.), *Geschichte der katholischen Kirche. Ein Grundkurs*, Verlag Styria, Graz – Wien – Köln 1986, s. 393.

⁶¹ S. Reinach, *Orpheus. Historia powszechna religij.*, Nakładem Księgarni Hoesicka, Warszawa 1929, s. 381.

⁶² Por. J. Mercier, *Dwadzieścia wieków historii Watykanu*, przeł. J. Pieńkos, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1986, s. 213-214.

⁶³ K. Piwarski, *Szkice z dziejów...*, dz. cyt., s. 74.

⁶⁴ Tamże.

w klasztorze cysterek, związana z najbardziej wpływowymi domami francuskiej arystokracji, po przeżyciu mistycznym (1609) inicjatorka reformy życia klasztornego, oraz Jeanne Catherine Arnauld, imię zakonne Agnès (1593-1672), mistrzyni nowicjatu w klasztorze cysterek, reformatorka życia zakonnego. Utworzyły one w 1608 roku za zgodą biskupa S. Zameta z Langres Instytut Przenajświętszego Sakramentu (*l'Institut du Saint-Sacrement*)⁶⁵. W zgromadzeniu żeńskim obowiązywały bardzo surowe przepisy zakonne: posty, umartwienia, wspólnota dóbr, nocne czuwania i nabożeństwa, zakaz rozmów podczas pracy, ścisła klauzura⁶⁶. Zakonnice nosiły początkowo czarne habity, a od 1647 roku białe⁶⁷. Znaną zwolenniczką jansenizmu była również Jacqueline Pascal, młodsza siostra Blaise'a, która opracowała surowe reguły pedagogiczne dla prowadzonej przez Port-Royal szkoły dla dziewcząt.

4. Schyłkowy okres istnienia jansenizmu

W końcu XVII i na początku XVIII wieku pod naciskiem Rzymu orędownicy reform w Kościele rzymskokatolickim związani z klasztorami Port-Royal zostali uznani przez francuskie władze państwowe za niewygodnych. W 1705 roku papież Klemens XI zarzucił królowi Ludwikowi XIV wobec zwolenników jansenizmu *silentium obsequiosum* (uległe milczenie)⁶⁸. W tej sytuacji król Francji, obawiając się pogorszenia stosunków z Rzymem, oskarżył jansenistów o *spisek republikański*⁶⁹. W konsekwencji w 1709 roku⁷⁰ na rozkaz królewski francuskie oddziały wojskowe pod dowództwem porucznika d'Argensona, zamknęły podparyskie opactwo Port-Royal, a rok później zburzono opuszczone przez jansenistów budynki kościelno-klasztorne jako *gniazdo najgorszego błędu*⁷¹. W ten sposób władze państwowe chciały zapobiec przekształceniu Port-Royal w miejsce pielgrzymek. Część jansenistów uwięziono, innych umieszczono w różnych klasztorach o zmienionej regule, natomiast pozostała reszta udała się na emigrację do innych krajów, głównie do Niderlandów, gdzie znalazła

⁶⁵ O. L.M.A. Gołębiowski, *Port-Royal...*, dz. cyt., s. 28.

⁶⁶ Por. J.Attali, *Pascal*, dz. cyt., s. 108.

⁶⁷ Por. tamże, s. 113.

⁶⁸ J. Lenzenweger, P. Stockmeier, K. Amon, R. Zinnhobler, *Geschichte der katholischen...*, dz. cyt., s. 394.

⁶⁹ B. Kumor, *Historia Kościoła...*, cz. 6, dz. cyt., s. 35.

⁷⁰ Por. T.C.W. Blanning (red.), *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 184.

⁷¹ U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 43.

bezpieczny azyl w Kościele Utrechckim. Wielu z nich zamieszkało w Domu Francuskim w Utrechcie (obecnie urzędowej siedzibie starokatolickiego arcybiskupa Utrechtu). Do jansenistów, którzy znaleźli tam bezpieczny azyl, należeli m.in.: ks. dr A. Arnauld, najwybitniejszy ówczesny teolog jansenistyczny, który osiedlił się w Niderlandach w 1680 roku, oraz Pierre Nicole (1625-1695), a także P. Quesnel⁷². Warto pamiętać, że wielu jansenistów zostało pochowanych na cmentarzu klasztorным kościoła mariackiego w Utrechcie⁷³.

Represje i restrykcje zastosowane na rozkaz króla Ludwika XIV odbiły się negatywnie na stanie francuskiego katolicyzmu. Zdaniem bpa prof. Ursa Küry'ego (1901-1976), czołowego teologa starokatolickiego i zwierzchnika Kościoła Chrześcijańskokatolickiego Szwajcarii (1955-1972), [...] *zniszczenie siłą jansenizmu uderzyło w sam kręgosłup Kościoła Francji*⁷⁴. W nowej sytuacji jansenizm przekształcił się w ekstatyczno-mistyczno-spirytualistyczny ruch ludowy, na którego czele stał diakon Franciszek z Paryża (+ 1727)⁷⁵. Po jego śmierci niewielka liczba jansenistów zbierała się na grobie wyżej wymienionego diakona na cmentarzu kościoła Saint-Médard w Paryżu⁷⁶. W 1732 roku minister André-Hercule de Fleury (1654-1743) nakazał zamknąć cmentarz pod pretekstem zakłócania porządku publicznego i spokoju zmarłych⁷⁷. W zaistniałej sytuacji janseniści zmuszeni byli spotykać się w prywatnych mieszkaniach. Faktycznie od 1789 roku jansenizm nie przejawiał we Francji szerszej aktywności⁷⁸. Mimo to, do 1793 roku w Paryżu ukazywało się czasopismo jansenistów pt. „Nouvelles Ecclésiastiques”, które następnie do 1823 roku było wydawane przez francuskich emigrantów w Niderlandach⁷⁹.

Oprócz Francji idee jansenizmu znalazły zwolenników również w innych krajach, m.in. w Italii, Czechach i Polsce.

Duch jansenizmu na Półwyspie Apenińskim oddziaływał na wielu duchownych i urzędników nie tylko w XVIII., ale również w XIX. wieku. Poglądy jansenistyczne przyjęli tam m.in. Alessandro Manzoni (1785-1873),

⁷² Por. B.W. Verhey, *L'Eglise d'Utrecht*, Delft 1981, s. 37.

⁷³ Por. U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 44.

⁷⁴ Tamże

⁷⁵ Por. A. Corbin (red.), *Historia chrześcijaństwa*, przekład A. Kocot, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 266.

⁷⁶ Por. Ad. Hastings (red.), *Historia chrześcijaństwa*, KiW, Warszawa 2002, s. 547.

⁷⁷ Por. tamże.

⁷⁸ Por. Z. Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1999, s. 41.

⁷⁹ Por. U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 44.

włoski pisarz romantyczny, i jego żona Enrichetta Blondel (1791-1833), córka geneńskiego bankiera, a także Camillo Benso di Cavour (1810-1861), włoski polityk i przywódca liberałów piemonckich⁸⁰.

W Polsce idee jansenistyczne zostały pozytywnie przyjęte przez niektóre klasztory, w tym cysterek w Trzebnicy i benedyktynek w Sandomierzu⁸¹.

5. Stosunek papieżstwa do jansenizmu

Papięstwo od początku odnosiło się negatywnie do jansenizmu, widząc w nim zagrożenie dla czystości wiary, a nawet jedności katolicyzmu.

Już w 1641 roku Święta Inkwizycja określiła doktrynę jansenistyczną jako najbardziej zdraziecką ze wszystkich herezji w czasach nowożytnych⁸².

Według Stolicy Rzymskiej jansenizm reprezentował fatalistyczną wizję losu człowieka, która nie uwzględniała natury i wysiłku ludzkiego. Papięstwo uważało, że *najniebezpieczniejszym [...] rezultatem nauk płynących z jansenizmu było to, że oddalały one grzesznika od źródeł łaski Bożej, a słabego duchem – od źródeł siły*⁸³.

Pierwszym papieżem, który wystąpił przeciw jansenizmowi, był Urban VIII (1623-1644), który pod wpływem jezuitów i nuncjusza apostolskiego w Kolonii, Fabio Chigi (późniejszy papież Aleksander VII) w 1642 roku podpisał, a 19 czerwca 1643 roku ogłosił bullę In eminenti, potępiającą poglądy Jansena i wszystkie pisma jego zwolenników jako zawierające heretyckie tezy M. Bajusa⁸⁴. Papież zakazał w niej czytania dzieła Augustinus, ponieważ - jego zdaniem - [...] zawiera ono wiele zdań potępionych przez naszych poprzedników, a które są zgorszeniem dla wielu katolików⁸⁵, w tym odnośnie do pomniejszenia znaczenia wolnej woli człowieka w życiu moralnym.

Negatywną ocenę jansenizmu podtrzymał papież Innocenty X (1644-1655), który po 36 posiedzeniach specjalnej Komisji Kościelnej, którą kierował teolog

⁸⁰ Por. *Historia powszechna. Wiek XVII – wiek absolutyzmu*, Biblioteka Gazety Wyborczej, Warszawa 2007, s. 583.

⁸¹ Por. J. Popławski, *Jansenizm*, dz. cyt., s. 374.

⁸² Por. Tadeusz Dajczer, *Rozważania o wierze. Z zagadnień teologii duchowości*, [w:] <http://www.opoka.org.pl/biblioteka>, s. 1.

⁸³ Frances Alice Forbes, *Święty Pius X. Dobry Pasterz*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007, 152.

⁸⁴ Por. J. M. Żukow (red.), *Historia powszechna w dziesięciu tomach*, Opracowana przez Akademię Nauk ZSRR, t. V, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, s. 676.

⁸⁵ Cyt. za B. Kumor, *Historia Kościoła...*, cz. 6, dz. cyt., s. 32.

Nicolas Cornet (1572-1663), w bulli Cum occasione impressionis libri, ogłoszonej 31 maja 1653 roku, potępił 5 twierdzeń, które miał ogłosić Jansen w dziele Augustinus, uważając cztery za heretyckie, a ostatnie za błędne⁸⁶. W bulli tej papież potępił następujące twierdzenia:

1. *Niektórych przykazań Bożych, opierając się na od natury posiadanych siłach, nie są w stanie wypełnić także ludzie sprawiedliwi, chociaż tego pragną i usiłują to czynić. Brak im również łaski, dzięki której byłoby możliwe wypełnienie tych przykazań.*

2. *W stanie natury skażonej nigdy nie można oprzeć się łasce wewnętrznej.*

3. *Dla pozyskania zasług lub zasługiwania na karę w stanie skażonej natury człowiek nie musi być wolny od wewnętrznej konieczności, wystarczy natomiast, aby był wolny od wewnętrznej konieczności, od zewnętrznego przymusu.*

4. *Semipelagianie uznawali konieczność wewnętrznej łaski uprzedzającej do wykonania poszczególnych aktów, nawet do zaistnienia początku wiary, byli natomiast heretykami, ponieważ nauczali, iż łaska ta jest tego rodzaju, że wola ludzka może jej oprzeć lub być jej posłuszna.*

5. *Twierdzenie, że Chrystus umarł i przelał krew za wszystkich ludzi bez wyjątku jest semipelagiańskie⁸⁷.*

W trzy lata później, w 1656 roku, negatywną ocenę poglądów Jansena, wyrażonych w dziele *Augustinus*, potwierdził papież Aleksander VII (1655-1667) w bulli pt. *Ad sacram beati Petri sedem*, znanej też pod nazwą *Formularz Aleksandra VII*⁸⁸. Biskup Rzymu potępił w tej bulli 5 zdań, które pochodziły z dzieła Janseniusa. *Formularz Aleksandra VII* rozpoczyna się od słów:

Potępiam sercem i ustami pięć twierdzeń zawartych w książce Corneliusa Jansena, jako nie będących nauką św. Augustyna, którego Janseniusz źle wyłożył⁸⁹.

Formularz Aleksandra VII był przedkładany do podpisu wszystkim francuskim duchownym i zgromadzeniom zakonnym⁹⁰. Podpisania Formularza

⁸⁶ Por. *Historia Kościoła Świętego Katolickiego*. Napisana przez X. J. B. Delerta, Penitencyarza i Kaznodzieję Archikatedralnego Poznańskiego, Nakładem Księgarni Jana Konst. Żupańskiego, Poznań 1861, s. 336-337; por. również H. Lehmann, *Das Zeitalter des Absolutismus...*, dz. cyt., s. 67.

⁸⁷ Cyt. za H. Manson, *Słownik herezji w Kościele katolickim*, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 1993, s. 153.

⁸⁸ *Historia Kościoła Świętego...*, dz. cyt., s. 337.

⁸⁹ Cyt. za B. Pascal, *Prowincjalki*, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2003, s. 14.

⁹⁰ J. Bartyzel, *Dialog teologiczny w dialogu dramatycznym. Port-Royal Henry'ego de Montherlanta*, „Christianitas”, 2000, nr 6, s. 115.

z 1656 roku początkowo odmówiło 4 rzymskokatolickich biskupów francuskich⁹¹. W 1667 roku przeciwko decyzji papieża wystąpiło już 19 biskupów z Francji. W specjalnym liście z dnia 1 grudnia tego samego roku skierowanym do biskupa Rzymu francuscy biskupi katolicycy napisali m.in.: *Ustalać nieomylność Kościoła w sprawach nieobjawionych przez Boga, w sprawach ludzkich, to dogmat nowy i niesłychany...*⁹².

Odrzucenie poglądów teologicznych twórcy jansenizmu podtrzymał również papież Klemens XI (1700-1721), ogłaszając 15 lipca 1705 roku bullę *Vineam Domini*⁹³. Potępił w niej 5 tez Janseniusa z dzieła *Augustinus*:

1. *Niektóre Boże przykazania są niemożliwe [do spełnienia] dla ludzi sprawiedliwych i usiłujących [je wypełniać], przy siłach, jakie aktualnie mają; brakuje im też łaski, która by umożliwiła pełnienie tych przykazań.*

2. *W stanie natury upadłej nigdy nie można oprzeć się łasce wewnętrznej.*

3. *Ażeby w stanie natury upadłej człowiek uzyskał zasługę bądź ją utracił, nie musi on być wolny od konieczności; wystarczy, że będzie wolny od przymusu.*

4. *Semipelagianie uznawali, że wewnętrzna łaska poprzedzająca jest konieczna we wszystkich poszczególnych czynach włącznie z początkami wiary, byli jednak heretykami ponieważ utrzymywali, iż owa łaska jest tego rodzaju, że ludzka wola może się jej sprzeciwić bądź też jej ulec.*

5. *Semipelagiańskie jest twierdzenie, jakoby Chrystus umarł bądź przelał krew za wszystkich w ogóle ludzi. Jezus Chrystus nie mógł umrzeć za wszystkich ludzi. Wiedział On, kto będzie potępiony, a kto zbawiony, i jest nie do pomyślenia, by z rozmysłem rozlewał swą krew na próżno, bądź poświęcał się za przyszłych mieszkańców piekła*⁹⁴.

Klemens XI swój krytyczny stosunek wobec doktryny jansenistycznej przedstawionej w dziele P. Quesnela *Abrégé de la morale de l'Évangile* wyraził 8 września 1713 roku w bulli *Unigenitus Dei Filius*, wydanej pod wpływem króla Francji Ludwika XIV i jezuitów⁹⁵. W tej bulli papież potępił jako heretyckie, fałszywe i bluźniercze 101 twierdzeń z dzieła Quesnela, wśród których znalazły się zdania pochodzące od samego św. Augustyna⁹⁶. W bulli *Unigenitus* potępiono m.in. następujące zdania:

1. *Cóż innego pozostaje duszy, która utraciła Boga i jego łaskę, poza*

⁹¹ Por. J. Delumeau, *Reformy chrześcijaństwa...*, dz. cyt., t. 2, s. 139.

⁹² Tamże, s. 140.

⁹³ *Historia Kościoła Świętego...*, dz. cyt., s. 337.

⁹⁴ Cyt. za M. Agnosiewicz, *Janseniści 1*, [w:] <http://reshumana.racjonalista.pl/kk.php/s, s. 1-2>.

⁹⁵ Por. *Historia Kościoła Świętego...*, dz. cyt., s. 337.

⁹⁶ Por. U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 43.

grzechem i jego skutkami: nędza pełna pychy, gruntowne osłabienie, to znaczy ogólna niemoc do pracy, do modlitwy i do dobrego czynu [Reflexions morale, Ad Lc 16, 3].

2. Łaska Jezusa Chrystusa, jako skuteczny początek dobra wszelkiego rodzaju, jest konieczna do każdego dobrego czynu; bez niej nie tylko nic [dobrego] się nie dzieje, ale [w ogóle] nic nie można uczynić [Ad J 15, 5].

10. Łaska jest to działanie ręki wszechmocnego Boga, któremu nic nie może przeszkodzić ani Go powstrzymać [Ad Mt 20, 34].

11. Łaska nie jest czymś innym, jak wszechmocną wolą Boga nakazującego i czyniącego to, co nakazuje [Ad Mc 20, 11].

12. Kiedy Bóg chce duszę zbawić, wówczas Jego wola osiąga skutek niechybny, niezależnie od miejsca i czasu [Ad Mc 2, 12].

13. Kiedy Bóg chce duszę zbawić i porusza ją wewnętrznym dotknięciem swej łaski, wówczas żadna wola ludzka Mu się nie oprze [Ad Lc 5, 13].

14. Chociażby zatwardziały grzesznik był najbardziej oddalony od zbawienia, skoro Jezus okazuje mu się w zbawiennym świetle swej łaski, to musi Mu się podobać: przybiega, upokarza się i oddaje hołd swojemu Zbawicielowi [Ad Mc 5, 67].

18. Nasienie słowa podlewane ręką Boga zawsze przynosi owoc [Ad Act Ap 11, 21].

20. Prawdziwe pojęcie łaski jest następujące: Bóg chce, żebyśmy byli Mu posłuszni, i jesteśmy posłuszni; nakazuje i wszystko się spełnia; mówi jako Pan, a wszystko jest Mu poddane [Ad Mc 4, 39]

21. Łaska Jezusa Chrystusa jest łaską mocną, potężną, najwyższą, niezwykłą, ponieważ jest dziełem wszechmocnej woli i skutkiem, i naśladownictwem dzieła Boga, który dokonał Wcielenia i Zmartwychwstania Syna swego [Ad 2 Cor 5, 21].

26. Żadna łaska nie przychodzi poza wiarą [Ad Lc 8, 48].

27. Wiara jest pierwszą łaską i źródłem wszystkich innych łask [Ad 2 P 1, 3].

28. Pierwszą łaską, jakiej Bóg udziela grzesznikowi, jest odpuszczenie grzechów [Ad Mc 11, 25].

29. Poza Kościołem nie jest udzielana żadna łaska [Ad Lc 10, 35-36].

30. Wszyscy, których Bóg chce zbawić przez Chrystusa, zbawiają się niezawodnie [Ad J 6, 40].

32. Jezus Chrystus wydał się na śmierć, by swoją krwią na zawsze wyzwolić pierworodnych, tzn. wybranych z rąk anioła niszczyciela [Ad Gal 4, 4-7].

34. Łaska Adama była źródłem jedynie ludzkich zasług [Ad 2 Cor 5, 21].

35. *Łaska Adama związana jest z wynikiem stworzenia. Należała się naturze zdrowej i harmonijnej [Ad 2 Cor 5, 21].*
38. *Bez łaski Zbawiciela grzesznik nie posiada innej wolności poza wyborem zła [Ad Lc 8, 9].*
40. *Bez łaski niczego nie możemy kochać inaczej, jak tylko ku [własnemu] potępieniu [Ad 2 Tes 3, 18].*
41. *Każde poznanie Boga, także naturalne i nawet u filozofów pogańskich, może przychodzić jedynie od Boga. Bez łaski zaś wywołuje ono tylko zarozumiałość, próżność i przeciwstawianie się Bogu, zamiast uczuć uwielbienia, wdzięczności i miłości [Ad Rom 1, 19].*
44. *Istnieją tylko dwie miłości, z których rodzą się wszystkie zamiary i uczynki: miłość Boga, która czyni wszystko ze względu na Niego i którą Bóg wynagradza, oraz miłość do nas samych i do świata, która nie kieruje do Boga tego, co powinno być skierowane, i dlatego staje się złą [Ad J 5, 29].*
49. *Jak nie ma grzechu bez miłości do siebie, tak nie ma czynu dobrego bez miłości do Boga [Ad Mc 7, 22. 23].*
54. *Jedynie miłość przemawia do Boga i jej tylko Bóg słucha [Ad 1 Cor 13, 1]⁹⁷.*

Bulla *Unigenitus* wywołała liczne protesty ze strony Sorbony, uniwersytetów w Reims i Nantes, a także części biskupów francuskich⁹⁸. Starania projansenistycznych biskupów katolickich z Francji, podejmowane w 1717 roku u papieża Klemensa XI, w sprawie odwołania wyżej wymienionej bulli i zwołania soboru powszechnego nie odniosły pozytywnego skutku, a nawet doprowadziły do podziału w Kościele katolickim Francji na apelantów i akceptantów⁹⁹.

Poparcie dla krytycznego stanowiska papieża w kwestii jansenizmu wyraził rząd francuski, na którego czele stał kard. André Henri de Fleury (1653-1743),

⁹⁷ Cyt. za Klemens XI: *Bulla „Unigenitus”* (1713), [w:] S. Głowa SJ, I. Bieda SJ, *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1988, s. 339-341.

⁹⁸ Por. J.M. Żukow (red.), *Historia powszechna*, t. V, dz. cyt., s. 677.

⁹⁹ Por. J. Lenzenweger, P. Stockmeier, K. Amon, R. Zinnhobler, *Geschichte der katholischen...*, dz. cyt., s. 394.

dołączając w 1730 roku bullę *Unigenitus* do zbioru prawa państwowego¹⁰⁰. Należy przy tym pamiętać, że biskupi starokatolicycy w *Deklaracji Utrechckiej* z 24 września 1889 roku odrzucili bullę *Unigenitus* z 1713 roku jako sprzeczną z nauką Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia¹⁰¹. W ten sposób nie zgodzili się na potępienie dążeń reformatorskich zarówno Jansena, jak i Quesnela.

Negatywna ocena poglądów jansenizmu wyrażona przez Rzym wynikała z obawy przed umocnieniem nowego ruchu reformatorskiego i osłabieniem autorytetu władzy papieża.

Jansenizm rozwijał się w siedemnastowiecznej Francji dzięki poparciu kilkunastu francuskich biskupów katolickich, wielu profesorów Sorbony i niektórych zgromadzeń zakonnych, pielęgnowujących teologię i tradycję augustiańską¹⁰². Najbardziej wpływowymi protektorami jansenistów byli dwaj francuscy biskupi rzymskokatolicy: Henri Arnould (1597-1692), biskup Angers, oraz Louis Antoine de Noailles (1651-1729), arcybiskup Paryża (1695-1729). Ten drugi hierarcha na łożu śmierci uznał jednak bullę papieską *Unigenitus* za słuszną i odwołał swoje poparcie dla zwolenników nauki Jansena¹⁰³. Uzasadniając swoje stanowisko arcybiskup L. A. de Noailles wystosował list do papieża Benedykta XIII (1724-1730), w którym m.in. napisał:

Moje włosy siwe przypominają mi, że wkrótce będę musiał zdać liczbę przed sądem Bożym; dlatego rzucam się do stóp Świątobliwości Waszej i proszę, abyś mnie, Ojcze Święty, w miłosierdziu przyjął. Oświadczam, że się całkiem stosuję do ustaw Świętej Stolicy, i że bullę Unigenitus przyjmuję¹⁰⁴.

6. Starokatolicka ocena jansenizmu

Stosunek starokatolicyzmu do jansenizmu można określić jako wyważony. Należy podkreślić, że jest on uważany przez starokatolików za *najbogatszy ruch umysłowy francuskiego katolicyzmu*¹⁰⁵. Dla Kościołów starokatolickich ruch jansenistyczny jako *grande pause perdue* (wielka stracona sprawa –

¹⁰⁰ T.C.W. Blanning (red.), *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 185.

¹⁰¹ Por. *Deklaracja Utrechcka Biskupów Kościołów Starokatolickich z 24 września 1889 roku*, [w:] U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 486.

¹⁰² Por. S. Reinach, *Orpheus. Historia...*, dz. cyt., s. 383.

¹⁰³ Por. *Historia Kościoła...*, Delerta, dz. cyt., s. 337.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 42.

Réville), stanowi trwałą wartość dla katolicyzmu: po pierwsze przez wysunięcie z całą wyrazistością i dziś jeszcze otwartego problemu znaczenia i prawomocności rzymskokatolickiej nauki o łasce i zbawieniu, po drugie, przez swój episkopalizm i koncyliaryzm (apel do soboru powszechnego) i wreszcie – przez swoją szczerą i stanowczą wolę reformy¹⁰⁶. Trzeba zwłaszcza docenić silne nawiązywanie jansenistów do ideału niepodzielonego Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia.

Znaczenie duchowe i teologiczne jansenizmu dla starokatolików polega głównie na popieraniu idei episkopalnych i soborowych oraz na dążeniu do przeprowadzenia reform wewnątrzkościelnych. Zwolennicy tego ruchu starali się usunąć rażące nadużycia w Kościele katolickim przez propagowanie czystości obyczajów i pogłębienie życia religijnego. Janseniści dążyli stopniowo do zreformowania ówczesnego systemu teologiczno-prawnego, obowiązującego w rzymskim katolicyzmie. W ich teologii ujawnił się z jednej strony teocentryzm w duchu augustiańskim i kalwińskim, z drugiej zaś chrystocentryzm zbliżony do poglądów kard. P. de Bérulle'a i wielkich mistrzów duchowych szkoły francuskiej. Jansenizm stanowił wyzwanie religijne nie tylko dla ówczesnego systemu papieskiego, ale również dla złego stanu moralnego społeczeństwa w krajach Europy Zachodniej. Negatywny stosunek papieża do tego wewnątrzkatolickiego ruchu reformatorskiego wynikał głównie z jego podobieństwa do koncepcji i poglądów augustynizmu, luteranizmu i ewangelicyzmu reformowanego, np. odnośnie do prymatu wiary i łaski w życiu chrześcijańskim, indywidualnego przeżywania wiary i biblijnej duchowości, nieufnego i pesymistycznego stosunku do człowieka oraz bezwzględnego wypełniania prawa Bożego. Poza tym jansenizm był zbliżony pod względem kościelnym i politycznym do gallikanizmu.

Przy dokonywaniu oceny jansenizmu z punktu widzenia teologii starokatolickiej pod względem doktrynalnym, ustrojowym i liturgicznym, należy podkreślić, że ruch ten miał charakter katolicki, a nie protestancki, ponieważ zachował siedem sakramentów świętych, sukcesję apostołską, Mszę Świętą, kult Matki Boskiej i świętych¹⁰⁷. Należy również podkreślić, że jansenizm dzięki teoretycznej i praktycznej działalności reformatorskiej miał wpływ na wewnątrzkatolickie ruchy antyrzymskie, w tym febronianizm, józefinizm i wessenbergianizm.

Warto pamiętać, że Kościół Utrechcki, uznany w 1724 roku przez władze państwowe Królestwa Holandii pod nazwą Kościół Rzymskokatolicki

¹⁰⁶ Tamże, s. 44.

¹⁰⁷ Por. L. Kołakowski, *Bóg nam...*, dz. cyt., s. 127.

Starobiskupiego Kleru (*De Roomsche-Katholieke Kerk der Oud-Bisschoppelijke Clerozie*), znany od 1870 roku jako Kościół Starokatolicki Niderlandów (*Oud-Katholieke Kerk van Nederland*), chociaż jeszcze przed rozłamem z Rzymem udzielił pomocy i schronienia wielu francuskim jansenistom, wbrew twierdzeniom oponentów nigdy nie uznał jansenistycznej nauki o łasce zbawienia za obowiązującą naukę chrześcijańską. Oficjalne stanowisko w tej sprawie starokatolicy zajęli we wrześniu 1871 roku na swoim pierwszym Kongresie w Monachium: *Oświadczamy, że zarzut jansenizmu stawiany Kościołowi Utrechckiemu stał się bezpodstawny i wskutek tego nie istnieją żadne różnice dogmatyczne pomiędzy nimi a nami*¹⁰⁸.

7 listopada 1966 roku, w święto św. Willibrorda (658-739), anglosaskiego mnicha (benedyktyna) i apostoła Fryzów, pierwszego abpa Utrechtu (695-714), podczas wspólnego nabożeństwa ekumenicznego w Utrechcie kard. Bernard Jan Alfrink (1900-1987), rzymskokatolicki arcybiskup Utrechtu (1955-1975), jako przedstawiciel papieża, w imieniu papieża Pawła VI (1963-1978) po raz pierwszy oświadczył, że zarzut jansenizmu wobec Kościoła Utrechckiego był niesłuszny i nieuzasadniony¹⁰⁹. W ten sposób powstały warunki do nawiązania oficjalnego dialogu teologicznego między Kościołem rzymskokatolickim i Kościołem Starokatolickim Niderlandów.

7. Kontrowersje wokół jansenizmu

W artykule został przedstawiony jansenizm, najważniejszy wewnątrzkatolicki ruch antyrzymski w historii Kościoła powszechnego. Jego twórcą był Cornelius Jansen (Jansenius) (1585-1638), niderlandzki teolog i biskup Ypres. W dziele *Augustinius* (1640) Jansenius próbował rozwiązać problem stosunku łaski Bożej do wolnej woli ludzkiej. Głosił w swoim dziele naukę o łasce i zbawieniu jedynie dla wybranych przez Boga. Doktryna Jansena i jego zwolenników (m.in. Jean Duvergier de Hauranne, zwany św. Cyranem; Antoine Arnauld; Blaise Pascal; Paschazjusz Quesnel) pod wpływem zakonu jezuitów została potępiona przez Rzym (1641, 1653, 1656, 1690, 1705, 1713) jako herezja niezgodna z nauczaniem Pisma Świętego i Kościoła rzymskokatolickiego z powodu odrzucenia powszechności odkupienia. Początkowo ruch rozwijał się w klasztorach Port-Royal dzięki poparciu

¹⁰⁸ U. Küry, *Kościół starokatolicki...*, dz. cyt., s. 483.

¹⁰⁹ Por. W. Wysoczański, *Polski nurt starokatolicyzmu*, Zakład Wydawniczy „Odrodzenie”, Warszawa 1977, s.17.

niektórych biskupów i teologów rzymskokatolickich. W końcu XVII i na początku XVIII wieku w następstwie represji władz państwowych wielu jansenistów opuściło Francję i udało się do Holandii. Jansenizm miał wpływ na katolickie ruchy reformatorskie XVIII wieku, zwłaszcza na niemiecki febronianizm i austriacki józefinizm. Starokatolicyzm docenił dążenia reformatorskie jansenistów, ale nie przyjął kontrowersyjnej nauki jansenistycznej o łasce.

Zusammenfassung

Im Artikel wurde Jansenismus, die wichtigste innerkatholische antirömische Bewegung in der Geschichte der allgemeinen Kirche, vorgestellt. Sein Begründer war Cornelius Jansen (Jansenius) (1585-1638), niederländischer Theologe und Bischof von Ypern. In seinem Werk *Augustinus* (1640) versuchte Jansenius das Problem des Verhältnisses von Gottes Gnade zu freiem Willen des Menschen zu lösen. Er verkündete in seinem Werk die Gnadenslehre und Erlösungslehre lediglich für alle von Gott Gewählten. Die Doktrin von Jansen und seinen Befürwortern (unter anderem Jean Duvergier de Hauranne genannt Saint-Cyran, Antoine Arnauld, Blaise Pascal, Paschasius Quesnel) wurde unter dem Einfluß des Jesuitensordens von Rom verurteilt als eine Ketzerei, die nicht mit der Heiliger Schrift und der römisch-katholischen Kirche wegen der Verwerfung für allgemeine Erlösung übereinstimmt. Anfangs entwickelte sich diese Bewegung in den Port-Royal Klöstern dankt der Unterstützung von manchen römisch-katholischen Bischöfen und Theologen. Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts haben viele Jansenisten Frankreich infolge von Repressionen der Staatsgewalt verlassen und sind nach Holland gegangen. Der Jansenismus hatte Einfluß auf die katholischen Reformbewegungen im 18. Jahrhundert, insbesondere auf deutschen Febronianismus und österreichischen Josefinismus. Altkatholizismus würdigte die Reformbestrebungen der Jansenisten, aber die kontroverse jansenistische Lehre über Gnade hat er nicht aufgenommen.